

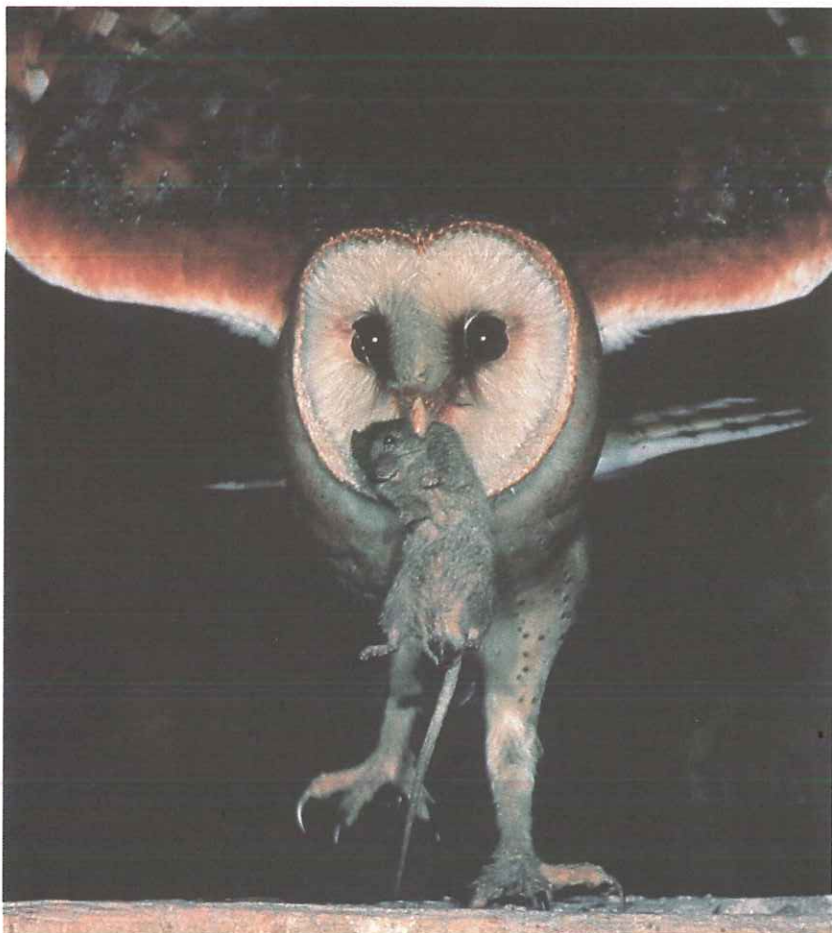
-7-

DE KERKUIL IN DE PROVINCIE LIMBURG

Ongetwijfeld is de Kerkuil (Tyto alba) publiektrekker nummer één onder de nachtroofvogels. Deze witte uil verdient uiteraard alle aandacht omdat hij in onze streken vooral de nabijheid van de mens verkiest. Toch is de relatie met de mens niet zo vanzelfsprekend. De akelige geluiden en de nachtelijke levenswijze hebben ervoor gezorgd dat de Kerkuil eerder beschouwd werd als onheilvoorspeller dan als symbool van de wijsheid en het goede. Daarom moesten uilen in het algemeen het vaak ontgelden.

Gabriëls Jan
Echellaan 12
3740 Munsterbilzen
Lisec, Craenevenne 140
3600 Genk

Kerkuil (Foto Guy Robbrecht)

Voor de Kerkuil is dat bijzonder pijnlijk geweest waardoor het broedbestand in de periode 1945-1975 gedecimeerd werd. De negatieve gevolgen van pesticiden zijn voldoende bekend niet alleen voor de Kerkuil maar voor vele dag- en nachtroofvogels. Tot overmaat van ramp werden vele nestplaatsen voor deze uil afgesloten, dichtgegaasd, waardoor hij uit tal van streken verdween. Met dit artikel trachten we de band mens-Kerkuil terug de betekenis te geven die hij verdient. Niet alleen is dat goed voor de Kerkuil maar ook voor het welzijn van de mens.

Van oorsprong is de Kerkuil een bewoner van rotswanden met talrijke nestmogelijkheden. Dat is nu nog zijn biotoop in de streken rond de Middellandse Zee. In onze streken zijn de nestplaatsen vaak hoog gelegen en moeilijk toegankelijk: kerk-torens, zolders van kastelen, boerderijen, oude gebouwen, molens, kapellen, een zeldzame keer in boomstronken, electriciteitskabinen, uitkijktoren van jachthut e.d.. Het nest bevindt zich meestal in een donkere, droge en stoffige hoek die bedekt is met braakbalresten. Het wijfje legt 4 tot 7 kalkwitte, lang ovale eieren op de bodem van de broedplaats. Daar de eieren met een tus-

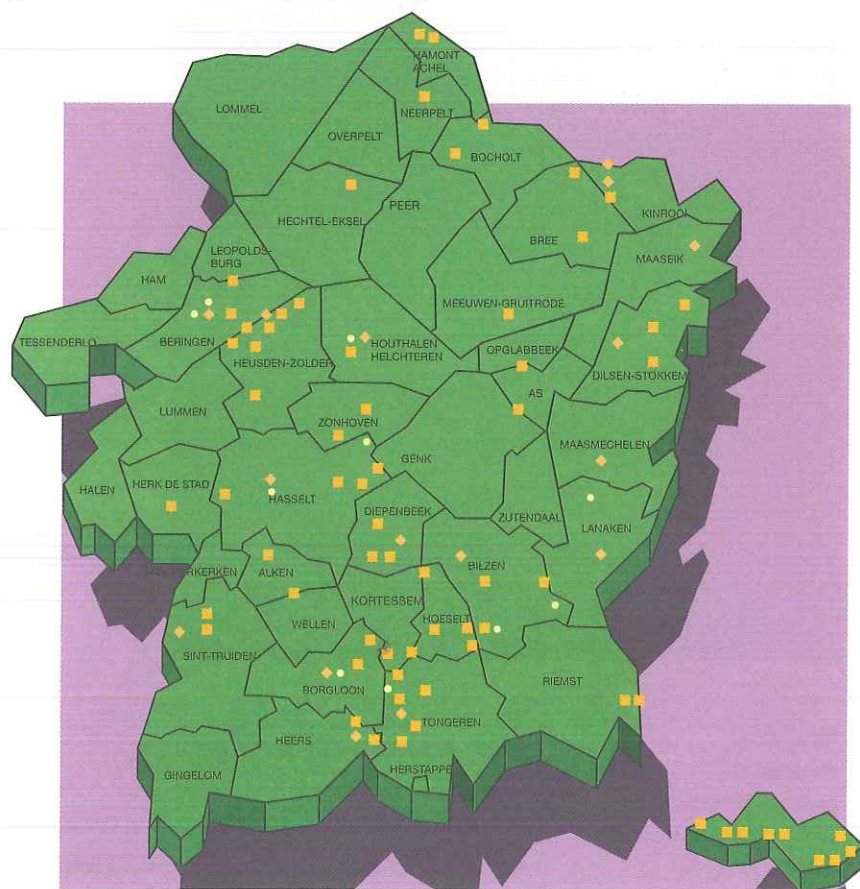
senpoos van twee dagen gelegd worden en het wijfje deze alleen bebroedt vanaf het eerste ei, komen de jongen op verschillende tijdstippen uit. De broedduur bedraagt dertig dagen en twaalf weken later zijn de jongen zelfstandig (Gabriëls, 1991).

De voortplanting is sterk afhankelijk van het voedselaanbod. Het voedsel van de Kerkuil bestaat vooral uit veldmuizen en spitsmuizen. Het menu kan zeer goed samengesteld worden uit de analyse van braakballen. Braakballen afkomstig van de kerkzolder van Membruggen, Meldert en van de watering van Neeroeteren leverden b.v. veertien verschillende prooi-soorten op 1068 gedetermineerde, allen muizen.

DE VROEGERE POPULATIE-GROOTTE

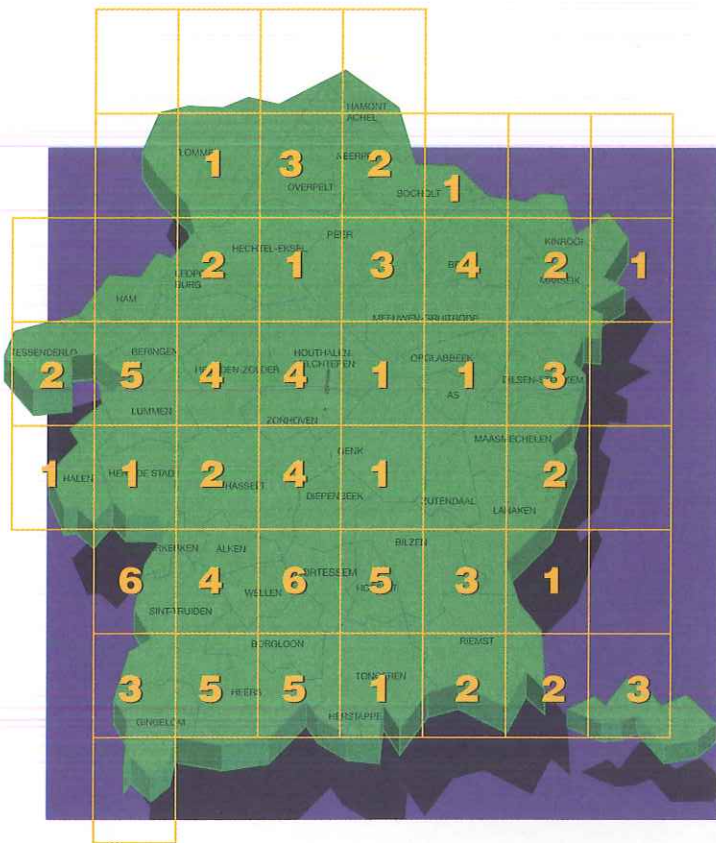
Kwantitatieve gegevens van de Kerkuil over de eerste helft van deze eeuw zijn niet voorhanden. Nochtans kwam hij overal voor waar er geschikte broedgelegenheid en aangepaste jachtvelden waren (Van Havre, 1928 ; Verheyen, 1943). Volgens de Commissie voor de Belgische Avifauna (1967) was de Kerkuil vrij schaars (250 tot 2500 paar) in België. Lippens en Wille (1972) schatten de Belgische populatie op 1500 paar met ca. 800 broedkoppels in Vlaanderen en 200 in de provincie Limburg. Ze spreken van een algemene teruggang van deze uil in West-Europa. In de provincie Limburg was de Kerkuil in het begin van de jaren '50 algemeen (Nef & Van Cauteren, 1956). De periode daarna werden verschillende broedplaatsen vermeld in torens van kerken en kastelen, in oude gebouwen, ruïnes en zelfs in holle bomen (Loenders, 1962). In de periode 1974-1983 werden ca. 70 zekere broedplaatsen aangegeven (Onkelinx, 1985). Nochtans werd toen geen systematisch onderzoek verricht naar alle aanwezige broedparen in een gebied. De nestlocaties kwamen regelmatig verspreid over de provincie voor. Er waren een aantal goed bezette gebieden : de streek rond Beringen en Tongeren-Bilzen, de Voer-

streek. De soort ontbrak nagenoeg in de sterk beboste streken van de Kempen en voor het grootste deel in Droog-Haspengouw (Figuur 1).

Figuur 1
Verspreidingskaart uit de
atlas van de broedvogels van
Limburg (Gabriëls, 1985).

Het verspreidingsbeeld in de periode 1982-1987 in Vlaanderen is verbrokken en ingekrompen (De Boe, 1988, 1990, 1991). Het bestand werd op 150-250 paren geschat. Daarbij werd vrijwel geen rekening gehouden met de gegevens uit Limburg. Toch mag gesteld worden dat de Kerkuil in Vlaanderen een vrij schaarse broedvogel geworden is (51-500 paar) met de grootste dichtheid in de Kempen (Van Doorslaer, 1989). Het broedbestand in die periode is echter maar een fractie van voor de strenge winter 1962-1963. Er trad toen een grote sterfte op onder deze koudegevoelige soort (Delméé, 1988). Gedurende koude winters met langdurige sneeuw komen vele Kerkuilen om en gaan vaak hele populaties ten gronde. Hij is immers niet in staat om in de herfst grote vetreserves aan te leggen.

Figuur 2
Verspreiding
en dichtheid van de Kerkuil
als broedvogel in Limburg
in 1989.
Het cijfer in elke rechthoek
(10km x 8km) komt overeen met
het aantal geslaagde
broedgevallen.

HET KERKUILENPROJECT

In 1980 schoot het Kerkuilenproject in Vlaanderen uit de startblokken. Einde 1988 was de verspreiding van de Kerkuil in Vlaanderen vrij duidelijk, behalve in de provincie Limburg. Om hieraan te verhelpen werd in de provinciale vogelwerkgroep een deelwerkgroep opgericht. Het doel was veelvoudig : inventarisatie van alle nog bestaande broedplaatsen, bescherming van nest-, foerageer- en voedselgebieden, afgesloten kerktorens weer toegankelijk maken, plaatsen van nestbakken voor nieuwe nestplaatsen, sensibilisatie van de bevolking. Het lag van meetaf ook in de bedoeling om de komende jaren een continuïteit in dit project te onderhouden. De onderzoeksresultaten van deze werkgroep waren opvallend, zelfs hoopvol. Tegelijkertijd werden door het provinciebestuur financiële middelen vrijgemaakt ter ondersteuning. Nationaal werden brochures, foto's ter beschikking gesteld voor sensibilisatie naar de bevolking. Tevens groeide in de loop der jaren het aantal medewerkers.

RESULTATEN

Figuur 2 geeft de verspreiding en dichtheid van de Kerkuil weer in 1989, nadat de enthousiaste medewerkers een jaar hun zware inventarisatietask energiek hadden volbracht.

Het onderzoek in 1989 leverde 118 Kerkuil-paren op. Hiervan waren er 97 succesvol zoals de verspreidingskaart weergeeft.

In een aantal rechthoeken (elke rechthoek komt overeen met een kaartblad van de topografische kaart van 1/10.000) was de bezetting meer dan behoorlijk. Dit is opvallend in de Zandleemstreek of Vochtig Haspengouw en in uitlopers hiervan naar de Leemstreek of Droog Haspengouw. Vooral de verwevenheid van vele kleine landschapselementen met hoogstamboomgaarden, beekvalleien, helling- en bronbossen, kasteelparken in het cultuurlandschap bepalen het landschappelijk karakter van deze voor de Kerkuil geschikte gebieden.

De Kerkuil doet het eveneens behoorlijk in delen van Midden- en West-Limburg. De sterk beboste streken op het Kempisch Plateau rond de scheidingsrug van Maas- en Scheldebekken scoren vrij laag. In het kaartblad Zutendaal werd geen enkele waarneming van de Kerkuil opgetekend. Na één jaar onderzoek kan afgeleid worden dat er een duidelijke toename is van het aantal broedparen in vergelijking met 1974-1983, de periode van de voorbereiding van de atlas van de Limburgse broedvogels (Gabriëls, 1985). Deze aangroei werd eveneens vastgesteld in de provincies Antwerpen en Brabant, vooral in het Hageland op de overgang van beide provincies (De Boe, 1991).

Het onderzoek in 1989 was de aanloop naar intensiever veldwerk in 1990 en 1991. Het aantal medewerkers voor het project was intussen verdubbeld. De zachte winter 89/90 zorgde voor een hoog broedsucces in 1990. Figuur 3 geeft het aantal jaarlijks geregistreerde broedgevallen van drie jaar inventarisatie in de provincie Limburg. In 1990 hadden de meeste controles plaats. In 1991 werd, met het oog op de aanvulling en herwerking van de provinciale broedvogelatlas, gron-

dig onderzoek verricht door alle veldornithologen naar alle soorten over gans de provincie. Er waren dat jaar opvallend veel nieuwe vondsten van broedlocaties in voorheen nog niet onderzochte streken. Waaraan is deze toename te wijten? Het is duidelijk dat in het verleden veel minder aandacht besteed werd aan deze nachtroofvogel omdat hij de nabijheid van de mens verkiest in vaak moeilijk te bereiken gebouwen. Zijn broedbiotoop (stedelijke gebieden, dorpskernen e.d.) werden door "groene jongens" met verrekijker en laarzen meestal gemeden. Verscheidene projecten (o.a. de Ortoiaan, de weidevogels, de Grauwe gors) in de provincie toonden reeds aan dat systematisch onderzoek naar het voorkomen van één of enkele soorten tot veel betere resultaten leidt. De stijging is evenwel niet alleen door dit beter speurwerk te verklaren. Bij een soort in herstel of uitbreiding nemen niet alleen de dichtheden in de kerngebieden toe maar ook breidt het verspreidingsareaal uit.

Vermits de gevolgen van pesticiden (gechloreerde koolwaterstoffen: DDT, Aldrin e.d.) alleszins sterk verminderd zijn, is herstel van de populatie ingetreden (De Jong, 1983). Dit was trouwens ook zo voor dagroefvogels als Havik, Sperwer en Buijzard in de provincie. De jaren '80 brachten voor de Kerkuil geen terugval van betekenis door barre weersomstandigheden. De Kerkuil heeft duidelijk van deze gunstige evolutie kunnen profiteren.

Wat het aantal uitgevlogen jongen betreft, komen er jaarlijkse fluctuaties voor. Dit heeft te maken met schommelingen in het voedselaanbod. Uit onderzoek in Vlaanderen is gebleken dat jaarlijks per nest 3 à 4 jongen uitvliegen hetgeen te wijten is aan het konstant blijven van het aanbod aan Aardmuizen, hoofdvoedsel van de Kerkuil. Het zijn de fluctuaties bij de Veldmuis die verantwoordelijk zijn voor goede en slechte reproducties (De Boe, 1991).

Figuur 4 en 5 geven de dichtheid van de Kerkuil in 1990 en 1991 in Limburg. Beide kaarten geven aan dat het verder onderzoek tot zeer behoorlijke resultaten leidde. De grote trends van aanwezig-

Nestplaats	Broedlocaties
Kerken e.d.	93 (46,5%)
Boerderij	35 (17,5%)
Kasteel	20 (10%)
Kapel	11 (5,5%)
Nestbak	7 (3,5%)
Scholen	7 (3,5%)
Andere	27 (13,5%)
Totaal	199

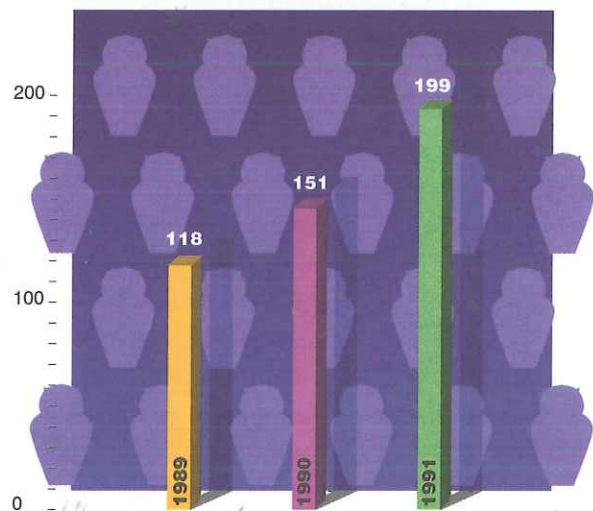
heid van 1989 worden niet alleen benadrukt maar ook gevoelig verbeterd. Dit betekent dat nagenoeg gans Limburg één belangrijk Kerkuillandschap vertegenwoordigt.

In de figuren 4 en 5 werd geen rekening gehouden met het aantal mislukte broedgevallen. Deze waren er in elk broedseizoen. De potentiële broedlocaties uit de periode 89-91 zijn door allerlei omstandigheden (voedselaanbod, slecht weer in het broedseizoen, afsterven van een kerkuil e.a.) niet allemaal jaarlijks bezet. De indruk bestond dat 1989 en 1990 bijzonder goede reproductiejaren waren terwijl 1991 wat minder uitviel, alleszins in bepaalde gebieden (Noord-Limburg, Maasvallei). Dit laatste is wellicht te wijten aan het slechte weer in april en mei, de hoofdbroedtijd van de Kerkuil.

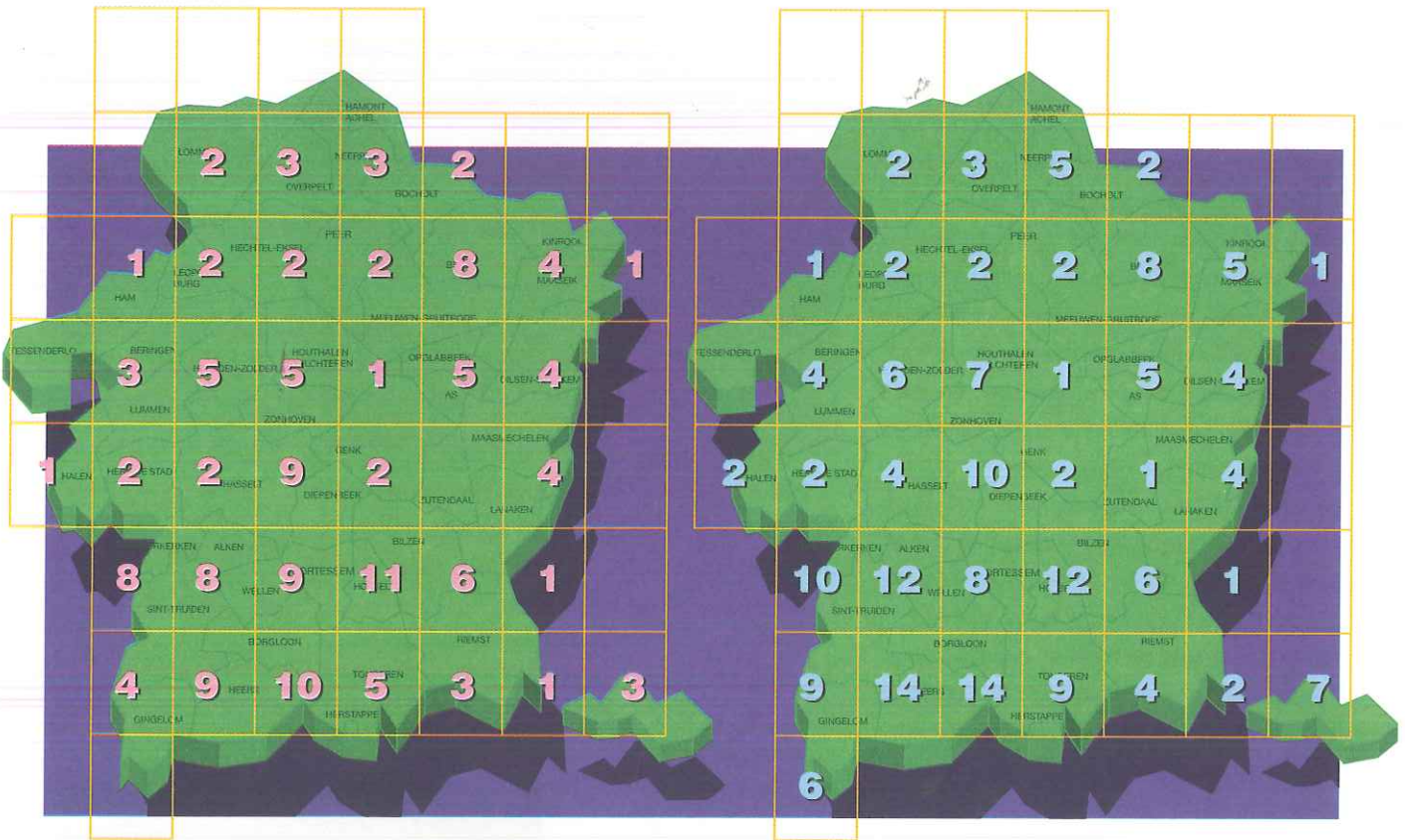
Tabel 1 geeft de nestplaatskeuze van de Kerkuil in de provincie.

Nagenoeg de helft van de broedparen worden op kerkgebouwen aangetroffen. Daardoor doet deze vogel zijn naam alle eer aan. Het belang van het openhouden van kerktorens wordt hierdoor bena-

Tabel 1
Nestplaatskeuze van de
Kerkuil in Limburg in de
seizoenen
1989, 1990 en 1991

Figuur 3
Het aantal
geregistreerde broedgevallen
in de periode 1989-1991.

Figuur 4
Dichtheid van de
Kerkuil als broedvogel in 1990.
Het cijfer komt overeen
met het aantal geregistreerde
nestlocaties.

Figuur 5
Dichtheid van de
Kerkuil als broedvogel in 1991.
Het cijfer komt overeen
met het aantal geregistreerde
nestlocaties.

drukt. Vermits ook tamme duiven massaal van kerkgebouwen gebruik kunnen maken, moet men hier een kerkuilverdrijvende oplossing nastreven : een nestbak met inlooppijp (Figuur 6). Merkwaardig is tevens dat van de meer dan 60 geplaatste nestbakken er slechts zeven bezet werden in de loop van de 3 onderzoeksjaren. Dit betekent nochtans niet dat het plaatsen van deze bakken tevergeefs zou zijn. Als de populatie blijft aangroeien zullen er in de toekomst wellicht meer bezet worden. In tabel 1 worden met "andere" meestal diverse soorten gebouwen bedoeld : een fabrieksgebouw, een molen, een klooster, een duiventil tot een schouw van een woning. Eén Kerkuilenpaartje had zelfs een jachtuittoren in de vallei van de Bosbeek ingepalmd en een ander nestelde in een holle boom ergens in Noord-Limburg.

TEKORTKOMINGEN EN AANVULLINGEN

Niettegenstaande de bemoedigende resultaten is er in bepaalde streken nog heel wat opzoekingswerk noodzakelijk. Dit is ondermeer het geval in West-Limburg, de Maasvallei en in delen van het Kempisch Plateau. Niet overal werd even nauwkeurig aandacht besteed aan het broedsucces, omdat getracht wordt in de gevoeligste periode van het broedseizoen, als de ouders hun blinde jongen verwarmen, zoveel mogelijk verstoring te vermijden. Behalve in Zuidwest- en Noord-Limburg werden er geen of slechts toevallig jongen geringd. Deze ringgegevens samen met deze van het Natuurhulpcentrum uit Opglabbeek en het Vogelasiel Centraal uit Heusden-Zolder tonen aan dat de jonge Kerkuilen grotendeels standvogels zijn die wel zwerfbewegingen uitvoeren. Er zijn ook enkele terugmeldingen uit Nederland, Duitsland en zelfs één uit Spanje.

BESLUIT

De evolutie van de Kerkuilpopulatie kent in de provincie een bijzonder gunstige trend. Met meer dan tweehonderd regelmatig bezette broedplaatsen vormt Limburg de hoofdpopulatie in Vlaanderen van deze uil. Dit benadrukt in sterke mate het belang van deze provincie voor de Kerkuil.

We zullen deze vogel dan ook blijven volgen. Bescherming en veilig stellen van de broedplaatsen is een eerste taakstelling. Dit alles heeft echter maar zin als men de rest van het leefgebied rond de nestlocaties vrijwaart. Konkreet betekent dit het behoud en de ontwikkeling van kleine landschapselementen als onderdeel van grote natuurlandschappen. Hierdoor krijgen de Groene Hoofdstructuur en de EEG-vogelrichtlijngebieden draagkracht en ondersteuning. De Kerkuil vervult niet alleen een symbolische rol maar wordt also een hefboom voor het natuurbehoud.

SAMENVATTING

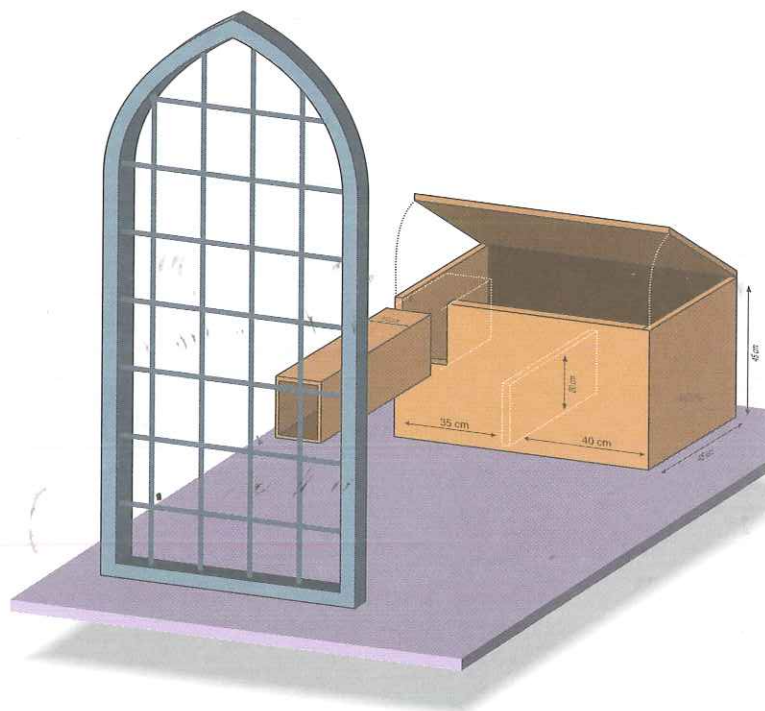
Het artikel beschrijft de verspreiding en broedsite van de Kerkuil in Limburg zoals die naar voor komt dank zij het onderzoek van de Kerkuilwerkgroep in de jaren 1989, 1990 en 1991. Het aantal bekende broedlocaties neemt sterk toe in de loop van de drie jaar, deels door een meer intensief en gericht onderzoek, deels door een herstel van de populatie tengevolge van het minder intensief gebruik van bepaalde pesticiden en het achterwege blijven van strenge winters.

DANKWOORD

Mijn oprechte dank gaat naar de vele bereidwillige medewerkers. Zonder hun enorme inzet was dit project niet mogelijk geweest. Heel wat meer medewerkers zouden nog moeten opdagen voor het verder onderzoek. Het loont de moeite om hieraan in de toekomst verder te werken.

Auwerx Johan, Ballet Alex, Berden Bart, Beutels Marcel, Bijmens Jos, Bloemen Sylvain, Celis Tom, De Boe Jan, Gabriëls Peter, Geenen Willy, Ghijsens Ghislain, Goossens Corry, Habex Georges, Hermans Patrick, Hilkens Gilbert, Jacobs Jacky, Jacobs Rik, Jacobs Tony, Janssen Sil, Lanssens Jos, Leurs Johan, Leysen Koen, Libot Rik, Martens Marcel, Moors René, Nijssen Roger, Odeur Benny, Onkelinx Chris, Royen Eddy, Rutten Jos, Scherpenberg Léon, Schepers Maurice, Schorpion Eric, Simons Steven, Staeren Laurent, Tuts Alain, Van Brabant Florent, Van Damme Gustaaf, Van de Sande André, Van Keer Luc, Vanlook Willy, Vanmarsenille André, Vanoirbeek Etienne, Vanuytrecht Sebastian, Van Winkel Jozef, Verstraeten Frans, Verstraeten Jan, Wijnen Valentin, Wouters Leo; Groenkomitee Hasselt, Natuurhulpcentrum Opplabbeek, Isis v.z.w., Orchis v.z.w., Vogelasiel Centraal.

Figuur 6
Waar kerktorens dichtgegaasd waren omwille van de uitwerpselen van tamme duiven, werd een nestbak met inlooppijp geplaatst. In Nederland maakt een groot deel van de populatie gebruik van deze nestbakken.

Literatuur

COMMISSIE VOOR DE BELGISCHE AVIFAUNA, 1967. Avifauna van België. Ciervalk 57 : 3-4. K.B.I.N., Brussel.

DE BOE, J., 1988. Nationaal Kerkuilproject - werkgroep. Wielewaal 54 : 165-173.

DE BOE, J., 1990. De Kerkuil in Vlaanderen. Natuurreservaten 12 : 4-7.

DE BOE, J., 1991. De betere jaren voor de Kerkuil 1988-1989. Wielewaal 57 : 141-147.

DE JONG, J., 1983. De Kerkuil. Kosmos. Utrecht, Antwerpen.

DELMÉE, E., 1988. Kerkuil (Tyto alba) in : Atlas van Belgische broedvogels : 179-180. K.B.I.N. Brussel.

GABRIELS, J., 1985 Atlas van de Broedvogels. B.N.V.R. i.s.m. Lisec, Genk.

GABRIELS, J., 1991. Kerkuil - Tyto alba. Maretak 9 : 8-9.

LIPPENS, L. & H. WILLE, 1972. Atlas van de vogels in België en West-Europa. Lannoo, Tielt.

LOENDERS, M., 1962. Kerkuil, Tyto alba : de vogels van Limburg. Wielewaal 28 : 169-170.

NEF, L. & F. VAN CAUTEREN, 1956. De broedvogels van Limburg. Natura Limburg 5-6 : 127-139.

ONKELINX, CHR., 1985. Kerkuil (Tyto alba) in : Atlas van de Limburgse broedvogels : 305-309. B.N.V.R. i.s.m. Lisec, Genk.

VAN DOORSLAER, H., 1989. Kerkuil (Tyto alba) in : Vogels in Vlaanderen. Voorkomen en Verspreiding : 246-247. Vlavico, Bornem.

VAN HAVRE G.C.M., 1928. Les Oiseaux de la Faune Belge. M. Lamertin, Brussel.

VERHEYEN, R., 1943. De dag- en nachtroofvogels van België. K.B.I.N., Brussel.

